

igen czélszerű érvényítéséről tanuskodik. Egyszerű, áttekinthető intézkedéseket tartalmaz a könyvtári anyag feldolgozásáról s az olvasó közönség igényeinek kielégítéséről s igazán helyes mértékkel vannak megszabva a kikölcsonzés határai is. Feltétlen elismeréssel kell megemlékeznünk a 11. §-ról, mely szerint »A könyvtárnok folytonos összeköttetésben áll a budapesti nyilvános könyvtárakkal, könyvkereskedőkkel, ódondászokkal, hogy arra nézve javaslatot tehessen, hogy mely könyvek volnának beszerezhetők, vagy ha a hivatalnak valamely műre csak rövid használatra volna szüksége, a nyilvános könyvtárakat vehesse igénybe.« Az olvasó-teremben a tinta használata el van tiltva itt is, mint mindenik fővárosi nyilvános könyvtárban. Erre nézve azonban nem hallgathatjuk el, hogy igen nevezetes külföldi könyvtárakban pl. a British Museumban vagy a párisi nemzeti könyvtárban már rég letettek a közönség kényelmének erről a korlátozásáról. Sokszor a tinta használatának eltiltása a munka megkettőzését jelenti. Épen azért nálunk is meg kellene találni a módját, hogy kellő óvintézkedések mellett a szabad munkálkodásnak s az idő mentül eredményesebb fölhasználásának ez az akadályja is elháríttassék.

A kereskedelemügyi miniszter által kiadott szabályzat végül arról is gondoskodik, hogy a könyvtári gyarodás évenként külön készitendő katalogusba foglalassék s ezek alapján tiz évenként teljesen új katalogus szerkesztessék. Szóval a legkörültekintőbb gondoskodás mellett kezdi meg kulturális pályafutását a főváros legujabb nyilvános könyvtára.

E. L.

Paul Bergmans. *L'imprimeur Jean Brito et les origines de l'imprimerie en Belgique, d'après le livre récent de M. Gilliodts-Van Severen.* — Gand, 1898. 8-rét.

A szakkritikai nyomozások mind inkább és inkább kétségteleenné teszik, hogy *Gilliodts-Van Severen* brüggei levéltárnok egy kissé messze ment, mikor jelzett könyvében a könyvnyomtatás föltalálásának dicsőségét egész határozottsággal *Brito János* brüggei polgárnak ítélte oda. Szó sincs róla: a flamand kultúra multjának fénye új sugárral gazdagodott volna, ha sikerül állítását elfogadhatóvá tenni. Azonban épen belga tudósok azok, a kik kénytelenek ráolvasni, hogy kutatásai közben a kelleténél tovább ment s ha vaskos kötete tartalmaz is igen becses új adatokat a belgiumi könyvnyomtatás történetére vonatkozólag, föállítása az eddigi eredmények alapján még nem fogadható el. Egyébként nekik a legkönnyebb ezt a kritikai műveletet végrehajtani. Ők ismerik legjobban a belgiumi levéltári anyagot s mindenek fölött a kérdés legelső sorban őket érdekelheti, habár ennek általános érdekét sem lehet tagadni.

A genti könyvtár tudós vezetője: *Bergmans Pál*, egy kis füzetben közzé is tette ellenvetéseit s ennek nyomán fogjuk röviden a kérdés mibenlétét ismertetni.

Érdekes tudni, hogy *Des Roches* belga tudós 1777-ben be akarta bizonyítani, hogy a könyvnyomtatás föltalálása a brabantiaknak köszönhető, a kik a XIV. században ezt már gyakorolták s közül az antverpeni levéltárból néhány töredéket, melyek szerint 1442 körül már voltak könyvnyomtatók ebben a városban. Két év múlva *Ghesquiére* bollandista az *Esprit des journaux*-ban bírálva a fentebbi állítást, két érdekes adatot közöl *Jean le Robert* saint-auberti apát följegyzéseiből, melyek az apáság kiadásaira vonatkoznak. Az egyik így szól: »Egy *doctrinale*-ért, gette en molle (azaz: jeté en moule), melyet Marquart valenciennei scriptor által Jakab számára Brüggéből hozattam, 20 garast.« (t. i. fizetett.) A másik adat 1451-ből szintén egy *doctrinal*éről szól, hasonlóképen azzal a megjegyzéssel, hogy: »et estoit jettez en molle.«

Ezek a száz év óta ismert adatok azonban Gilliodts előtt rendkívül nagy jelentőségűekké váltak ama kombináció révén, mely azokat egy régismert ösnyomtatvány pár sorában megőrzött szintén érdekes adattal összekötötte. Ugyanis a párisi nemzeti könyvtár kincsei között őriznek egy évszám és hely nélküli ösnyomtatványt, amelynek czíme *Jean Gerson: Instruction et doctrine de tous chrétiens et chrétiennes*, s mely kolofonjában a következő sorokat is tartalmazza:

Imprimit haec civis brugensis *Brito Johannes*,
Inveniens artem nullo monstrante mirandam,
Instrumenta quoque non minus laude stupenda.

Ezt a nyomtatványt *Campbell*, a ki a németalföldi könyvnyomtatás történetében első rangú szaktekintély, 1477—1481 közé teszi. Azonban Gilliodts szemében a saint-auberti apát följegyzéseiben szereplő *doctrinale* összeforrt a Gerson könyvecskéjével s csakhamar kész volt kimondani, hogy az évszám nélküli s egyetlen példányban Párisban őrzött nyomtatvány 1445-ben készült, s erről beszél a többször említett apát.

Nem terjeszkedünk ki azokra az adatokra, a melyeket *Bergmans* a Brito személyére nézve fölhoz s melyekből kitűnik, hogy Gilliodts már a Brito családjának, származásának megállapításában is nagyon szabadon járt el, s csupán három igen lényeges pontot emelünk ki az egész kritikából. Olyanokat, a melyeknek ellenőrzéséhez nem szükségesek belga levéltári és genealogiai ismeretek.

Mindenekelőtt erőszakos műveletnek látszik, a hogy Gilliodts az apát által említett *doctrinal*ét azonosítani akarja a Gerson munkájával a czim alapján. A szakemberek előtt nem is lehet vita tárgya, hogy az apát által meghozatott *doctrinale Alexander Gallusnak* közkézen forgó s iskolai használatra szánt könyvecskéjével

kéje, a melyeket általánosan egyszerűen doctrinalnak neveztek. A második nevezetes tévedése Gilliodtsnak az, hogy a gette en molle (jeté en moule) kifejezés alatt a mai értelemben vett Guttenberg-féle nyomtatást érti, holott ez a kifejezés a fatáblanyomatokra épen úgy vonatkozik s Bergmans szerint a saint-auberti apát is ilyenekre czélt. Szóval semmi elfogadható ok sincs arra, hogy az 1445- és 1451-ből említett iskolakönyvek valamelyikében a Brito könyvnyomtatói termékét lássuk. S különösen nincs akkor, ha a Brito-féle nyomda több ismert termékeinek kronológiájára egy pillantást vetünk.

Bergmans a következő négy nyomtatványt említi föl olyanokul, melyeket a könyvnyomtatás története a Brito termékeinek elismert:

1. Jean Gerson, Instruction et doctrine de tous les chrétiens et chrétiennes Johannes Brito cives Brugensis. Hely és év nélkül. (Campbell szerint: 1477—1481 között.) 4-r. 33 sztlan l.

2. Jacob Van Maerlant. Harau Martin (francia fordítás Wapen Martijn-től) Hely és év nélkül (Campbell szerint: 1477—1481 között, Brügge, Brito J.) 4-r. 33 sztlan l. [Csak fele van meg.]

3. Deffense de M. le duc et M-me la duchesse d'Autriche et de Bourgogne alencontre de la guerre que le roy a suscité. Hely és év nélkül (Campbell szerint Brügge, Brito J. 1477—1481 között.) 4-r. 36 l.

4. Payse. [Maximilian kibékülése a brüggeieekkel] Brügge (Brito J.) 1488 május 16. 2-r. 6 sztlan l.

Ez adatok szerint az 1. és 2. sz. alatt említetteknel hiányzik az év; a 3-ik számúról, alkalmi nyomtatvány lévén, a történeti adatok alapján biztosra vehető, hogy 1447-ben készült. Végül a 4-ik, melynek, fájdalom, egyetlen példánya is elveszett, 1488-ból van keltezve. »Voilà un terminus ante quem et un terminus post quem incontestables; pour établir que Briton ait imprimé avant 1477, il faudrait établir que le Doctrinal et l'Harau Martin sont antérieurs à la Défense. M. Gilliodts n' a pas tenté cette démonstration et c'est une regrettable lacune de son ouvrage«.

Ezek után csak a kolofon merész szavai maradnak meg a Gilliodts számára. Hanem itt sem szabad elfeledni, hogy az ilyen dicsőítő nyilatkozatok, a könyvnyomtató hiuságának megnyilatkozásai, nem ritkák a könyvnyomtatás kezdetén. Egészen érthető mindazáltal, hogy olyan szavak, mint »inveniens artem nullo monstrante mirandam« fölébresztették a kutatás vágyát. Az elmúlt nyáron *Sebestyén Gyula* drral együtt a párisi nemzeti könyvtárban szemügyre véve a híres könyvet s végig olvasva a büszke hexametereket, ki is fejeztük ezt magunk között. Azonban azt is hozzá tettük, hogy a mig csak olyan adatokkal lehet kombinálni, a minőket Gilliodts az apát följegyzéseiből merített, az egész nagyhangú nyilatkozat csak egyszerű frázis, mely a helyett

hogy világosságot teremtene, inkább zavart okoz. Szóval Gilliodts nagy munkája egyetlen levéltől sem fosztotta meg a Guttenberg koszorúját.

E—r L.

Otto Mühlbrecht. *Die Bücherliebhaberei in ihrer Entwicklung bis zum Ende des XIX. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte des Bücherwesens. 2. verb. und verm. Auflage mit 213 Illustrationen im Text und 11 Kunstbeilagen.* Bielefeld, Velhagen & Klasing, 1898. 8-r. XII+335 l.

A könyvészet irodalmának egyik igen nevezetes és kedves ága: a bibliofilség, sajátos módon maradt a németeknél. Ott, ahol a bibliografia terén oly nagyszabású tevékenység ment végbe, ahol a könyvnyomdászat történetének oly alapvető művei jöttek létre s Petzholdtok és Dziatzkok gazdagították a könyvészetrel foglalkozó irodalmat, a könyvnek művészeti szempontból való vizsgálatával igen keveset foglalkoztak. A könyvek külseje sokáig nem érdekelte a közönséget s a németországi bibliofil mozgalmak egészen új keletűek. Most már egy külön folyóirat is áll szolgálatukban s az eszme hódításának jeléül Mühlbrechtnek a könyvkedveléssel foglalkozó könyve immár második kiadásban látott napvilágot.

Voltaképp egészen új munka ez a második kiadás a vázlat-szerű elsőhöz képest s szerzője, a kinek a bibliografiai irodalom az állam- és jogtudományok igen jeles bibliografiáját köszöni, nagyon jó szolgálatot tett az által, hogy átdolgozta és kibővítette. Ez a vállalkozása is nagy elismerésre méltó. Ámbár ez a műve nem mondható oly sikerültnek, mint bibliografiája. Az anyagnak elrendezése, a szempontok megválogatása s maga a megírás olyan magasabb rendű feladatok, melyek a Mühlbrecht erejét nagyon is próbára tették, a mint ezt Dziatzko is fölemlíti. (Deutsche Litteraturzeitung, 1898 július 2.) Ugyancsak ő jelöli meg szerzőnek néhány tévedését a könyvnyomtatás és a fa- és rézmetszés történetének előadásában.

A mű kilencz fejezetre oszlik. Az elsőben a könyvek értékéről szól, a második az említett történeti tárgyalást foglalja magában, a harmadik a könyvkedvelés különböző irányait ismerteti — ez az egyik legbecsesebb része a könyvnek, — a következő az ex-libriseknek a nyomdászjelvényeknek és a kötésnek van szánva. Az ötödik a könyvgyűjtői szenvedélyről szól különösen Paul Lacroix (Bibliophil Jakob) és Jules Janin művei alapján. A hátralevő fejezetekben a franciaországi, belgiumi, hollandiai, angol- és németországi könyvkedvelést ismerteti megemlékezve a nevezetesebb amatőrökről és gyűjteményekről stb. A Németországnak szánt fejezetben kerül szóba Mátyás király budai könyvtára is. Azonban a Fischer jeles, de ma már elavult dolgozata nyomán készült halvány rajzban nem lehet sok gyönyörűségünk.